

Sanja Holjevac

PRILOG ANALIZI JEZIKA KOŽIČIĆEVIH GLAGOLJSKIH KNJIGA: OD BITIJA REDOVNIČKOGA KNJIŽICE¹

dr. sc. Sanja Holjevac, Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Rijeka, izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.1
003.349.12:271(497.5)

„Od bitija redovničkoga knjižice” zadnje je dosad poznato djelo otisnuto u tiskari Šimuna Kožičića Benje u Rijeci. Kolofon na kraju knjižice bilježi i datum njezina dovršenja: „dan 27. maja miseca: leto od Krstova rojstva 1531.”. Faksimilni pretpisak jedinoga očuvanoga primjerka toga zadnjega u nizu od šest dosad poznatih glagoljskih bisera Kožičićeve tiskare u Rijeci objavljen 2009. godine napokon je to izdanje „vratio” in situ i učinio ga dostupnim široj znanstvenoj i kulturnoj javnosti. Osobito je tomu tako i stoga što je uz faksimilni pretpisak objavljena i transkripcija glagoljskoga teksta s uvodom i rječnikom, sve iz pera akademkinje Anice Nazor, eminentne proučavateljice i promicateljice Kožičićeva glagoljskoga opusa. U uvodu koji prethodi latiničnoj transkripciji glagoljskoga teksta autorica piše i o jeziku toga Kožičićeva djela te ističe da je on „snažno prožet crkvenoslavenizmima”. Na tragu dosad učinjenoga, i motivirano time, u središtu su pozornosti ovoga rada upravo jezične značajke djela „Od bitija redovničkoga knjižice”, a naglasak je na odabranim fonološkim, morfološkim i leksičkim značajkama. Pritom se jezične značajke toga djela promatraju i u odnosu na druga Kožičićeva izdanja te u kontekstu dosadašnjih spoznaja o njegovoj književnojezičnoj koncepciji, ponajprije glede odnosa prema crkvenoslavenskoj i hrvatskoj jezičnoj normi. Rezultati provedene analize potvrđuju „Od bitija redovničkoga knjižice” kao još jedan rezultat Kožičićeve prethodno očito temeljito postavljene književnojezične koncepcije koja podrazumijeva i uređen suodnos crkvenoslavenskih i starohrvatskih jezičnih značajki.

Ključne riječi: Šimun Kožičić Benja; Od bitija redovničkoga knjižice; hrvatski crkvenoslavenski jezik; hrvatski književni jezik

¹ Rad je doručena inačica izlaganja sa Znanstvenoga skupa Šimun Kožičić Benja i njegova glagoljska tiskara u Rijeci (1530. – 1531.), koji se održao 16. rujna 2011. u Rijeci, u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, njezina Razreda za filološke znanosti i njezina Zavoda za povijesne i društvene znanosti u Rijeci te Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

Od bitija redovničkoga knjižice zadnje je dosad poznato djelo otisnuto u tiskari modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje u Rijeci.² Kolofon svjedoči da su *Od bitija redovničkoga knjižice*:

Štampane v Rici v hižah prêbivanija
častnoga otca gospodina Šimuna bisku-
pa modruškoga: va vrime vzveli-
čenoga gospodina Mikule Jurišiča ka-
pitana ričkoga i pročaja. dan
27. maja miseca: leto od
Krstova rojstva
1531.³

Knjižica je znači otisnuta u Rijeci 27. svibnja 1531., u vrijeme riječkoga kapetana Nikole Jurišiča,⁴ i upravo je to ono šesto dosad poznato izdanje kojemu je potvrđena pripadnost korpusu glagoljskih izdanja otisnutih u Kožičićevoj glagoljskoj tiskari u Rijeci.⁵

Prve vijesti o toj knjižici donosi Ivan Milčetić u tekstu s početka prošloga stoljeća *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu*, koji je objavio Vjekoslav Štefanić 1955. godine,⁶ izražavajući sumnju u to da Milčetićev navod upućuje na neko novo Kožičićevo djelo (Milčetić, 1955: 127, bilj. ff). Prvi opis toga djela donosi Vanda Ekl u članku *Kožičić: Odb bitiê redovničkoga knjižice* objavljenu 1971. godine.⁷ Opis je to jedinoga poznatoga očuvanog primjerka te knjižice koji se i danas čuva u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt-Peterburgu.⁸ Njegov faksimilni pretisak objavljen je u Rijeci 2009. godine u izdanju Državnoga arhiva u Rijeci i Družbe Braća hrvatskoga

² Šimun Kožičić Benja (Zadar, oko 1460. – Zadar, 1536.), modruški biskup, u Rijeku je stigao 1529. godine kako bi se sklonio pred Osmanlijama nakon što su oni već poharali dobar dio njegove biskupije pa i samo biskupijsko sjedište Modruš. Prethodno je boravio u Novom Vinodolskom, no ni ondje se, kako sam svjedoči, nije osjećao sigurno pa odlazi u Rijeku, koja je tada u okviru pulske biskupije, a pod habsburškom vlašću (Nazor, 2007: 13). Više o životu i djelu Šimuna Kožičića Benje te o vremenu u kojemu je djelovao v. u: *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, JAZU, Zagreb, 1991.

³ Primjeri se u ovome radu navode prema transkripciji Anice Nazor objavljenoj u: *Šimun Kožičić. Od bitija redovničkoga knjižice, Rijeka, 1531. Knjiga 2*. Priredila Anica Nazor, Rijeka, 2009. Citirani je kolofon na 22. str. izvornika, odnosno transkripcije.

⁴ Nikola Jurišić (Senj, 1490. – Köszeg, 1545.), hrvatski plemić, vojskovođa i diplomat, poznat po obrani grada Köszega 1532., bio je kapetan Rijeke 1528. – 1530. (usp. *Hrvatski leksikon*, 1996: 556).

⁵ Kao što je poznato, ostala su izdanja otisnuta u Kožičićevoj tiskari u Rijeci: *Psaltir* (1530.), *Oficii rimskih* (15. prosinca 1530.), *Misal hruacki* (28. travnja 1531.), *Knjižice krsta* (2. svibnja 1531.), *Knjižice od žitiê rimskih arhierêov i cesarov* (25. svibnja 1531.). U faksimilnim pretiscima dosad su prije knjižice *Od bitija redovničkoga* (2009.) objavljeni: *Psaltir* (1976.), te s popratnim latiničkim transkripcijama *Knjižice krsta* (1984.) i *Knjižice od žitiia rimskih arhijerejev i cesarov* (2007.). O Kožičićevoj glagoljskoj tiskari v.: Nazor, 1991: 137-149.

⁶ Milčetić, 1955: 93-128.

⁷ Ekl, 1971: 223-226. Vidi i: Stanković Abramović, 2001: 137-144.

⁸ U toj je knjižnici pohranjen pod signaturom VIII.2.64, N° 3093.

zmaja⁹ i napokon je to izdanje „vratio” *in situ* te ga učinio dostupnim široj znanstvenoj i kulturnoj javnosti. Osobito je pritom, uz faksimilni pretisak knjižice, kao podloga za daljnje analize važna uza nj objavljena transkripcija glagoljskoga teksta s uvodom i rječnikom, sve iz pera eminentne proučateljice i promicateljice Kožičićeva glagoljskoga opusa akademkinje Anice Nazor.¹⁰

Od bitija redovničkoga knjižice izdanje je maloga formata (9,5 x 14,0 cm) s dvanaest listova jednobojnoga glagoljskoga tiska (Nazor, 2009: 15),¹¹ koje sadrži, kako navodi V. Ekl, „zapreke i vrline, odnosno uvjete koji su potrebni da netko bude pravno sposoban primiti ređenje za svećenika” i dodaje da je to vjerojatno „kompilacija dekretala, zbirka kanona i očitovanja svetih otaca, očito prevedena s latinskoga” (Ekl, 1971: 225).¹² O tome svjedoče i neprevedene latinske riječi u tekstu zapisane glagoljicom, za što se potvrde nalaze gotovo na svakoj stranici (npr. *primum* 4,¹³ *in kapite* 4, *inter dilektos* 6, *si kvis kum militibus* 6, *sakratas* 8, *akucijus* 9, *nikil* 10, *eks merito* 11, *revera* 15, *si kvis suadante djabolo* 17, *diktum* 20 itd.). Anica Nazor navodi da je izdanje „spis, pismo (*spisanije*), svojevrsna poslanica, što ju je modruški biskup Šimun (Kožičić) poslao svojemu vikaru i plovanima (župnicima) u Vinodolu, koji je bio u sastavu Kožičićeve (modruške) biskupije i tada slobodan njezin dio” (Nazor, 2009: 19), a govori o tome „kakav ima biti redovnik, tj. onaj koji prima sveti red”, i to na temelju tekstova svetoga Pavla i crkvenih naučitelja te zbirka dekretala, odnosno srednjovjekovnoga papinskoga zakonodavstva (Nazor, 2009: 19-21). Ukratko, riječ je o pravilniku koji propisuje i opisuje načela redovničkoga života. Posebno valja istaknuti da pritom gotovo svakom stranicom ove knjižice dominira i Biblija, odnosno snažna poruka i pouka u toj knjižici zastupljenih biblijskih citata, o čemu će ovdje još biti riječi.

Nakon biskupova (Kožičićeva) obraćanja „vikaru svojemu i plovanom po Vinodolu” knjižica najprije donosi i pozivajući se na zbirke dekretala obrazlaže jedanaest *protivščin*, odnosno zapreka primanju svetoga reda:

1. *da ne budet novokršćen*; 2. *da ne budet trpil očite ili častne pokore na vidênije vsih ljudi*; 3. *da ne budet dvorski*; 4. *da ne budet dlžan računa vzdati*; 5. *da ne budet tuđ rab: imat bo slobodan biti ta iže pričtati se imat nebeskomu vojinstviju*; 6. *da ne budet slip ili knjast*; 7. *da ne budet redovnički sin: ili inačije bezzakonno rojen*; 8. *da ne budet otvlkal dlgo krstiti se*; 9. *da ne budet stranni ili neznan: stranni zovet se: iže jest tuje biskupije*; 10. *da budet leta imel*; 11. *da ne budet žena* (str. 3 – 8).

Nakon zapreka navodi se trinaest *dobrot ili kriposti* koje mora imati svećenik ili redovnik:

1. *da budet bez grêha*; 2. *da budet jedne ženi muž: ježe jest da ne budet nijedne imel: ili ne veće od jedne za 3 uzroke*; 3. *da budet trezav*; 4. *da budet ukrašen dvojim ukrašenijem*:

9 Šimun Kožičić, 2009.

10 Nazor, 2009.

11 U nav. dj. v. detaljniji opis izdanja.

12 V. Ekl pretpostavlja da je prevoditelj upravo biskup Šimun Kožičić.

13 Brojka uz primjere označava stranicu izvornika/transkripcije u: Šimun Kožičić, 2009.

vnutrnjim i izvanjim; 5. da budet razuman; 6. da budet čist; 7. da budet strannoljubac; 8. da budet učitelj; 9. da ne budet opjavac;¹⁴ 10. da ne budet poražitelj; 11. da ne budet pravdač; 12. da ne budet skup ili lakomac; 13. da dobre i počtene strojil budet čeljad svoju: i vodil ju slovom i obrazom ot bluda na kriposti (str. 9 – 20).

Svaka se od tih krijeposti razlaže pozivanjem na učenje sv. Pavla, sv. Jeronima, sv. Ambrozija, sv. Tome Akvinskoga i dr. te citiranjem starozavjetnih i novozavjetnih biblijskih knjiga.

Tako se, primjerice, 4. *kripost* osobito opširno obrazlaže u dijelu posvećenu „vanjskim kvalitetama” redovnika, a odnose se na: *hojenije* (‘hodanje, hod’), *odēnije* (‘odjeća, odijelo’), *jadenije* (‘jedenje, jelo’) i *pitje* (‘pijenje, piće’) (10).

Knjige dekreta, naime, propisuju da, Kožičićevim riječima:

Redovničko hojenije ne imat biti vele brzo: ni vele leno: na tiho: i ravno: tako da ukažet svršenije i tihost misli i uma svojego (11).

Potica je tomu u 19. poglavlju, 29-30, starozavjetne Knjige Sirahove:

Poznavajet se muž vzrēnijem: sretenijem že lica poznavajet se mudri. Odēnije telesnoje: smih zubi: i človēčkoje hojenije svedēteljstvujut o človēce. (11),

ili u suvremenome prijevodu:

„Čovjek se poznaje po liku svojem, umnik se prepoznaje po licu. Odijelo čovjekovo govori što on čini, a korak njegov otkriva kakav je.” (105)¹⁵

Deveta krijepost – ‘da ne bude pijanac’ – zasniva se na učenju sv. Pavla iz poslanice Efežanima:

Ne htijte se opijati vinom: v njemže jest vsaki blud: na naplnite se Duha Svetago (16)

i na Solomonovim mudrim izrekama:

Vino jest bludna rič: opojstvo že smutnja. Iže godi naslajujet se simi: ne budet mudar (16).

Ipak, donosi se u nastavku, *Vino se zdravija radi ima piti ili za likariju (17)*, i to temeljem 1. poslanice Timoteju 5, 23: *Ne htij ošće vodi piti: na obikuj malo vina stumka tvojeo radi i čestih tvojih nedlgov (17).*

Osim što su zanimljivi kao svjedočanstvo tadašnjega crkvenoga zakonodavstva, navedeni su primjeri potvrda i da je tekst *Od bitija redovničkoga* vrijedan izvor za jezikoslovnu analizu, ponajprije u kontekstu zadnjih desetljeća uznapredovalih istraživanja jezika Kožičićevih glagoljskih izdanja,¹⁶ posebno i razmatranja njegove književno-jezične koncepcije te odnosa prema glagoljaškoj jezičnoj tradiciji, odnosno proklamirane Kožičićeve težnje za jezičnim uređivanjem glagoljskih knjiga, o čemu je pisao u svojoj

¹⁴ Opjavac = ‘pijanac, koji se opija’ (Nazor, 2009: 92).

¹⁵ U prilogu su transkripciji *Od bitija redovničkoga knjižica* navedeni izvori Kožičićevih citata. Priređivač je toga dijela izdanja Juraj Lokmer. Biblijski se tekstovi u Prilogu donose na standardnome hrvatskom jeziku prema izdanju: *Biblija. Stari i Novi Zavjet*, Stvarnost, HKD Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1968.

¹⁶ Pritom se ponajprije misli na istraživanja koja su proveli i objavili S. Damjanović, A. Nazor, T. (Kuštović) Tomašić, G. Tutschke, M. Žagar, i dr. (v. popis literature na kraju ovoga rada).

poznatoj posveti trogirskom biskupu Tomi Nigru u *Knjižicama od žitija rimskih arhijerejev i cesarov*.¹⁷

Recentna filološka istraživanja pokazuju da pod jezičnim uređivanjem glagoljskih knjiga Kožičić nije mislio samo na daljnje kroatiziranje tradicionalnoga hrvatskostaroslavenskoga, odnosno hrvatskoga crkvenoslavenskoga¹⁸ jezika, već na uređen suodnos hrvatskih i staroslavenskih jezičnih elemenata (Tomašić, 2001a: 277), koji pridonosi razumljivosti teksta, te da je ponajprije mislio i na vrsnoću prijevoda latinskoga predloška. Na to posebno upućuju najnovija istraživanja *Misala hruackoga*, koja potvrđuju da je Kožičićeva jezična redakcija misala rezultat pomna usklađivanja prema *Vulgati* (Ceković – Sanković – Žagar, 2010: 161). Usto je, kako u radu *Bilingvizam u djelu Šimuna Kožičića Benje* predmnijeva M. Žagar, Kožičić „htio dokinuti znatno jezično razlikovanje između liturgijskih i neliturgijskih (učenih) knjiga” (Žagar, 2000: 49). I autori nedavno objavljene rasprave o glagolima u jeziku *Misala hruackoga* ističu: „upravo se u jezičnoj koncepciji Kožičićevih naslova, liturgijskih i neliturgijskih, ogleđa namjera da se stvori jedan jedinstven književni jezik koji će u znatnoj mjeri uključivati osobine staroslavenskoga jezika” (Ceković – Sanković – Žagar, 2010: 134).

Prelazeći na glavni dio ovoga rada podsjećamo i da u uvodu koji prethodi latiničnoj transkripciji glagoljskoga teksta knjižice *Od bitija redovničkoga A*. Nazor piše da je Kožičićev jezik „mješavina čakavštine i crkvenoslavenskoga jezika, koji je on, vjerojatno, smatrao književnim” (Nazor, 2009: 23). Za jezik u toj knjižici autorica navodi da je „snažno prožet crkvenoslavenizmima”, koji se osobito očituju „u deklinaciji (napose zamjenica i pridjeva), tvorbi imenica (glagolske imenice na -ije), konjugaciji (prezentski nastavci -t u 3. sg. i 3. pl. prez.), ponešto i u leksiku (*az*). Dobro se čuva vokalno *l* (*dlgo* 6; *dlžan* 5; *dlžni* 14,19; *plka* 3; *plt* 9, *slnce* 20)” (Nazor, 2009: 23).

Na tragu toga dosad učinjenoga, i motivirano time, jezičnoj smo raščlambi podvrgnuli odabrane elemente na fonološkoj i morfološkoj razini, koje pritom promatramo i u odnosu na značajke ostalih Kožičićevih djela već prikazane u literaturi: *Misala hruackoga* i *Knjižica krsta*, koji pripadaju liturgijskome korpusu izdanja, te *Knjižica od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* (dalje u tekstu: *Knjižice od žitija*) kao neliturgijskoga teksta, ali i u širem kontekstu jezika hrvatskih glagoljskih izdanja. Kao posebno zanimljivu na kraju dotičemo i leksičku razinu. Temeljem tih za analizu odabranih elemenata¹⁹ moguće je razmatrati značajke književnojezične koncepcije u djelu *Od bitija*

¹⁷ Više o tome tekstu, a temeljem njegove jezične analize vidi u: Tomašić, 2001a: 275-282.

Dodajmo i da je spomenuta posveta napisana, kako na njezinu kraju bilježi Kožičić, 4. svibnja 1531., znači samo dvadesetak dana prije no što je otisnuta knjižica *Od bitija redovničkoga*. Transliteraciju teksta posvete Tomi Nigru v. u: Tutschke, 1983; 39-40, a transkripciju v. u: Nazor, 2007: b - 2.

¹⁸ Termin *hrvatskostaroslavenski* uveo je Stjepan Damjanović umjesto dotad uobičajenoga *hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika* (usp. Damjanović, 2008: 38-51), a u suvremenoj se kroatistici rabi i termin *hrvatski crkvenoslavenski jezik* (usp. Mihaljević, 2009: 283-349).

¹⁹ Jezične kategorije odabrane za analizu pripadaju onima koje je, uz ostale, A. Nazor (1963: 68-86) odredila jezičnim kriterijima pri određivanju donje granice crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima.

redovničkoga knjižice, ponajprije glede odnosa prema crkvenoslavenskoj i hrvatskoj jezičnoj normi te s obzirom na činjenicu da se radi o djelu koje pripada neliturgijskome korpusu tekstova.²⁰

Na fonološkoj razini analizom obuhvaćamo *jat*, *slogotvorne sonante r i l*, refleksi psl. **dj* i pitanje *rotacizma*.

Priređujući transkripciju *Od bitija redovničkoga knjižica* A. Nazor utvrdila je da se slovo *jat* u tome djelu upotrebljava: na izvornome mjestu, na početku riječi i iza samoglasnika za glasovnu skupinu *ja* te na mjestu izvornoga *e*²¹, s time što su ovjerene i njegove realizacije samoglasnicima *e* i *i* (Nazor, 2009: 27), kako je i u drugim Kožičićevim izdanjima.²² Ovom nas prigodom zanimaju realizacije *jata* na izvornome mjestu. U analiziranome su tekstu, sukladno hrvatskoj crkvenoslavenskoj tradiciji, brojni primjeri očuvanoga *jata* zabilježena uobičajenim glagoljskim slovom na njegovu izvornome mjestu. Ovjeren je u svim morfemskim pozicijama (npr. *viděnije* 3, *ispovědanije* 4, *člověku* 4, *trěbovanije* 5, *grěha* 6, *oděnije* 10, *trěbujet* 11, *člověk* 12, *věčnu* 13, *sagrěšit* 14, *potrěbu* 16, *prědstojeći* 21; *běh* 13; *letě* 8, *mně* 13, *v mestě* 14, *v sebě* 15, *v reděh* 17), pritom u nastavcima rjeđe. Najbrojnije su, međutim, potvrde zamjena *jata* samoglasnikom *e* ili *i*, također u svim morfemskim pozicijama. U većemu je broju primjera *ê* > *e* (npr. *vera* 3, *mesto* 3, *slep* 2 (ali i: *slip* 5), *va veki* 4, *telesni* 5 (ali i: *tělesni* 13), *telo* 6, *let* 8, *susedstva* 10, *črevo* 10, *zapovedi* 11, *leno* 11, *del dela* 15; *imeti* 8, *rozumeti* 9; *v pute* 13, *v slove* 14, *v jave* 15, *v dekretaleh* 8, *po gradeh* 21), a u manjemu je broju primjera *ê* > *i* (npr. *potribu* 3, *slip* 5 (ali i: *slep* 2), *nima* 7, *kripost* 9, *riči* 16, *likariju* 17, *starišine* 18, *vrimen* 18, *crikav* 20, *miseca* 22; *biše* 15; *v početki* 3, *v kapitoli* 4, *trimi malimi* 8, *v četvrtih* 15, *ugodnimi* i *lepimi* 19). Pritom je u nastavcima učestaliji ikavski refleks,²³ osim u lokativu imenica svih triju rodova gdje je češći ekavski. Iste je realizacije *jata* potvrdila i analiza ograničena korpusa Kožičićeva *Misala hruackog*,²⁴ a isti su refleksi, pa i u istovrsnim korijenima, te očuvani neizmijenjeni *jat* ovjereni i u *Knjižicama od žitija*²⁵ te *Knjižicama krsta*²⁶. Među navedenim su primjerima u knjižici *Od bitija redovničkoga* i oni koji su sukladni s pravilom Jakubinskoga i Meyera (npr. *vera*, *del*, *delo*, *mesto*, *let*, *telo* : *kripost*, *vrime*, *likariju*, *miseca*, *crikav*). Moguće je da su oni odraz Kožičićeva govornoga podrijetla – sjevernodalmatinske (zadarske) ikavsko-ekavske čakavštine, a moguće i odraz namjene teksta također

²⁰ O suodnosu staroslavenskih i hrvatskih jezičnih elemenata u glagoljičnim srednjovjekovnim tekstovima v. Damjanović, 2008a: 52-128; Damjanović, 2008c: 24-37; Damjanović, 2009: 351-403. O jeziku hrvatskih glagoljičnih tekstova 16. st. v. Damjanović, 2011: 275-321.

²¹ U tim je primjerima i transkribiran s *e* (Nazor, 2009: 27). Primjeri u kojima je glagoljsko slovo *jat* na mjestu izvornoga *e* upućuju na to da je Kožičić želio istaknuti isti izgovor /ê/ i /e/ (usp. Damjanović, 2008a: 60; Damjanović, 2008e: 251-276), što potvrđuju i sljedeći transliterirani primjeri: *prěgrešěnie* 17 : *pregrešeniě* 6; *prědstoěti* 20 : *prědstoěti* 20.

²² Usp. Nazor, 1984: 22; Žagar, 1992/1993: 478-482; Nazor, 2007: 27, Holjevac – Crnić, 2010: 157.

²³ Uz napomenu o višekratnome pojavljivanju istih riječi.

²⁴ Usp. Holjevac – Crnić, 2010: 157.

²⁵ Usp. Tutschke, 1983: 253, Nazor, 1984: 24-27; Žagar, 1992/1993, 481-482.

²⁶ Usp. Nazor, 1984: 14.

čakavskomu ikavsko-ekavskom vinodolskom području,²⁷ te da predstavljaju unos iz čakavskih govora u književnojezičnu strukturu u kojoj je pretežita hrvatskoj glagoljaškoj tradiciji svojstvena ekavska realizacije *jata*. Tomu u prilog na grafijskoj razini govore i spomenuti primjeri s neizmijenjenim *jatom* te primjeri u kojima se *jat* nalazi na mjestu etimološkoga *e*.²⁸

U tekstu *Od bitija redovničkoga* slogotvorno je *l* u skladu s crkvenoslavenskom glagoljaškom tradicijom očuvano neizmijenjeno (npr. *isplniti 2, dlžni 2, plka 3, dlžan 5, dlgo 6, isplnit 8, plt 9, naplnjenije 10, naplnit 16, slnce 20, tlmāčit 21*).²⁹ Njegova zamjena sa *u*, u hrvatskome jeziku potvrđena od 14. st., a u hrvatskoglagoljskim tekstovima, ponajviše neliturgijskim, od 15. st. (Damjanović, 2008a: 65; 2008f: 290), u tekstu *Od bitija redovničkoga* ovjerena je samo u primjeru *tukujet 21*. U *Misalu* su, uz dobro očuvano slogotvorno *l*, ovjereni malobrojni primjeri njegove zamjene sa *u*, npr. *napuni 4c, sunce 5b, ispunišese 7b* (Holjevac – Crnić, 2010: 158), dok je u *Knjižicama od žitja* i *Knjižicama krsta* slogotvorno *l* također neizmijenjeno, uz rijetke iznimke (v. Tutschke, 1983: 254; Nazor, 1984: 14). Takvo je stanje u hrvatskoj glagoljaškoj tradiciji 15. st. (Damjanović, 2009: 362), dok su u 16. st. sve učestalije njegove zamjene, osim u tiskanim djelima koja čvršće čuvaju crkvenoslavensku jezičnu tradiciju (Damjanović, 2011: 287).

Slogotvorno je *r* u tekstu *Od bitija redovničkoga* sustavno zabilježeno bez popratnoga vokala (npr. *vrhu 2, krv 4, brzo 11, milosrdije 13*), kako je i u *Knjižicama krsta* (v. Nazor, 1984: 14) te *Knjižicama od žitja* (v. Tutschke, 1983: 254), a ista se realizacija odnosi i na neliturgijski i liturgijski korpus hrvatskoglagoljskih tekstova iz 15. st. (Damjanović, 2008: 210), dok je od 16. st. pojačana pojava popratnih samoglasnika uza nj (Damjanović, 2011: 287).

Analiza je teksta pokazala i da se u tekstu *Od bitija redovničkoga* ne čuva staroslavenska suglasnička skupina *žd* (<*dj),³⁰ već je na njezinu mjestu čakavski refleks *j* (npr. *tuf 5, rojen 6, osujenija 9, hoŕfenije 10, naslajujet 16, meju 19, takaje 21*), zabilježen glagoljskim slovima *i, ju, đervom* ili je zbog intervokalnoga položaja, po uzoru na glagoljičku tradiciju, neobilježen. Ista je realizacija psl. *dj ovjerena i u drugim Kožičićevim izdanjima, liturgijskim i neliturgijskim, npr. u *Misalu hruackom* (v. Holjevac – Crnić, 2010: 158), u *Knjižicama krsta* (v. Nazor, 1984: 14), u *Knjižicama od žitja* (v. Tutschke, 1983: 252). Očito je da je Kožičićev odabir u tome slučaju hrvatska jezična norma, i to čakavske stilizacije. Spomenutu staroslavensku suglasničku skupinu srednjovjekovni hrvatski glagoljski neliturgijski tekstovi „čuvaju samo sporadično, dok je kod liturgijskih stanje različito od teksta do teksta” (Damjanović, 2008d: 213), a u glagoljičnim tekstovima 16. st. „posve prevladava čakavska stilizacija književnoga jezika” (Damjanović, 2011: 291).

²⁷ Usp. Lukežić, 1990: 11-18.

²⁸ Usp. Žagar, 1993: 478-482; Damjanović, 2008a: 60. Usp. i bilj. 21 u ovome radu.

²⁹ O slogotvornome *l* u hrvatskoglagoljskim tekstovima usp. Damjanović, 2008a: 61-62.

³⁰ O očuvanosti suglasničke skupine *žd* (<*dj) u hrvatskoglagoljskim liturgijskim i neliturgijskim tekstovima usp. Damjanović, 2008a: 70.

Važan kriterij u određivanju odnosa prema crkvenoslavenskoj jezičnoj tradiciji i hrvatskome jeziku jest i pitanje *rotacizma*. Rotacizam je „promjena međusamoglasničkoga *ž* u *r* i uvjetovana je time da je u kombinaciji VrV drugi samoglasnik *e*” (Damjanović, 2008a: 71)³¹. Hrvatskoglagoljski tekstovi, i liturgijski i neliturgijski, često bilježe tu promjenu (v. Damjanović, 2008a: 72; 2011: 293). U Kožičićevu pak djelu *Od bitija redovničkoga* rotacizam nije ovjeren, odnosno međusamoglasničko *ž* čuva se neizmijenjenim (npr. *jaže 2, jakože 4, nitkože 9, juže 19, ne možet 15*), što potvrđuje dosljedno poštivanje crkvenoslavenske norme. Tako je i u Kožičićevu *Misalu hruackom* (v. Holjevac – Crnić, 2010: 158), u *Knjižicama krsta*: npr. *juže 14, ničože 19, neže 17, jegože 21, jakože 21v* (Šimun Kožičić, 1984) i *Knjižicama od žitija*: npr. *jaže 2, jakože 2, jagože 3, ničože 26, ideže 33, daže 34* (Šimun Kožičić, 2007).

Istaknimo i da je u tekstu *Od bitija redovničkoga* još elemenata sukladnih crkvenoslavenskoj jezičnoj tradiciji. Tako je očuvana stara konsonantska skupine *čt* (*čto 2, počtenije 11, počtenu 11, ničože 18, čtet 20*) te je neizmijenjenom očuvana i konsonantska skupina *čr* (*čreva 10, črevo 10, črvljenih 11*), koju „čuvaju dosljedno svi hrvatskoglagoljski tekstovi XV. stoljeća, i liturgijski i neliturgijski” (Damjanović, 2008a: 71), a očuvana je i u 16. st. (Damjanović, 2011: 293). Uz već u kanonskim tekstovima uobičajene stegnute oblike³² (npr. *nebeskago 2, svetovnago 11, gredučago 13, drugago 14*), brojne su i potvrde nesažetih oblika imenica, pridjeva, zamjenica i glagola (npr. *imejaše 2, mlajšeje 2, crikvenoje 3, redovničkoje 3, porajajet 10, poznavajet 11, svētovnaja 12, svojeje 19, smatrajet 20*), koji također potvrđuju poštivanje crkvenoslavenske jezične tradicije, što je značajka i drugih Kožičićevih djela (usp. npr. Nazor, 1984: 15-18).

Na morfološkoj razini radi razmatranja Kožičićeva odnosa prema crkvenoslavenskoj jezičnoj tradiciji i prema hrvatskome jeziku analizom smo obuhvatili I jd. ž. r. imenica, pridjeva i zamjenica, G jd. m. i sr. r. pridjeva, zamjenica i rednih brojeva, a među glagolskim oblicima prezent.

U hrvatskome je crkvenoslavenskome jeziku u I jd. ž. r. imenica, pridjeva i zamjenica nastavak *-uju/-uju* (Mihaljević, 2009: 310, 317, 327). U hrvatskome je jeziku kao rezultat različitih procesa mogao imati različite realizacije, među njima i *-u*, svojstveno nekim čakavskim govorima (Mihaljević, 2009: 310), a vrlo frekventno u glagoljaškoj zborničkoj literaturi 15. st. (Damjanović, 2008a: 91-92, 97, 101). U knjižici *Od bitija redovničkoga* instrumentalni je nastavak jednine ž. r. u skladu s hrvatskom crkvenoslavenskom normom: *-uju/-uju* (npr. *s lihvoju 2, voljeju svojeju 7, ljubvoju 15*), a ovjerena su i dva primjera s kroatiziranim nastavkom *-u* (*pod penu 18, lakomiju 19*); u imenica je *i*-vrste nastavak *-ju* (*s krotostiju 15*). Hrvatski nastavak *-om* nije ovjeren. Isti je odnos potvrđen i u drugim Kožičićevim djelima: *Knjižicama krsta* (v. Nazor, 1984: 15), *Knjižicama od žitija* (v. Tutschke, 1983: 261) te u *Misalu* (v. Holjevac – Crnić, 2010: 159).

³¹ Autor dodaje i da neki istraživači „ipak upozoravaju da nije uvijek riječ o međusamoglasničkoj poziciji” te da je riječ „o fonetskoj, a ne o fonološkoj promjeni koja se provodi samo onda kad nema opasnosti od semantičkih ili kakvih drugih pomaka” (Damjanović, 2008a: 71-72).

³² Usp. Mihaljević, 2009: 327.

Analiza je cjelovitoga teksta *Od bitija redovničkoga knjižica* pokazala i da je u G jd. m. i sr. r. pridjeva, zamjenica i rednih brojeva u najvećemu broju primjera, kao osobito frekventan element čuvanja crkvenoslavenske norme, ovjeren nastavak *-ago/-ego* (npr. *nebeskago 2, redovničkago 6, svojego 7, svetovnago 12, gredućago 13, drugago 14, sego 14, starijago 15, apustolskago 15, tvojego 17, manjšego 18, poraženago 18, dvojego 21*). U manjemu je broju primjera, kao rezultat interferiranja dviju normi, crkvenoslavenske i hrvatske (Damjanović, 1984: 107), ovjeren i nastavak *-ogo* (npr.: *nijednogo 8, vsakogo 9, kogo 17, togo 21*). Isto je pokazala i analiza ograničena korpusa *Misala hruckoga* (v. Holjevac – Crnić 2010: 159), a tako je i u *Knjižicama krsta* (v. Nazor 1984: 16, 17) te u *Knjižicama od žitija* (v. Tutschke 1983: 264-265). Genitivni nastavci *-ago/-ego* i inače su najfrekventniji crkvenoslavenski u srednjovjekovnim glagoljaškim neliturgijskim tekstovima (Damjanović, 2009: 327), a dobro su očuvani i u tekstovima iz 16. st. (Damjanović, 2011: 305).

Kao posebnost izdvajamo hrvatske nastavke *-oga/-ega*, ovjerene u samome tekstu samo u sintagmama *vrhu toga 2* i *od biskupa domačega 15*, no sustavne u incipitu (*Šimuna Kožičića Zadrana biskupa modruškoga Od bitija redovničkoga knjižice*) i kolofonu (*Štampane v Rici v hižah prěbivanija / častnoga otca gospodina Šimuna bisku-/pa modruškoga: va vrime vzveličenoga gospodina Mikule Jurišića ka-/pitana ričkoga i pročaja...*). Navedeni primjeri upućuju na svjesno razlikovanje sadržajem, namjenom i književnim jezikom snažno utemeljenim na hrvatskoj crkvenoslavenskoj tradiciji teksta namijenjena crkvi i potrebama odgoja njezina pomlatka od onoga svjetovnoga, neutralnoga diskursa kolofona, koji i u drugim Kožičićevim izdanjima u G jd. pridjeva ima hrvatski nastavak *-oga*.³³

Među glagolima je važan kriterij za određivanje stupnja očuvanja crkvenoslavenske norme, odnosno utjecaja narodnoga jezika prezent. U spomenutome je uvodu transkripciji teksta A. Nazor među crkvenoslavensizmima u konjugaciji posebno izdvojila nastavak *-t* u 3. l. jd. i mn. prezenta (Nazor, 2009: 23), što su ujedno, osobito 3. l. jd., najfrekventniji oblici u tekstu, ovjereni i u tvorbi drugih glagolskih oblika (imperativa, futura). Analiza je potvrdila njihovu gotovo sustavnu primjenu u tekstu, tako da je, kao i u drugim Kožičićevim djelima (v. Tutschke, 1983: 273-274; Nazor, 1984: 18; Ceković – Sanković – Žagar, 2010: 141; Holjevac – Crnić, 2010: 160-161), dočetno *-t* u 3. l. jd. i mn. prezenta jedan od najdosljednijih staroslavenizama u tekstu (npr. 3. l. jd.: *govorit 3, imat 5, pišet 8, zapirajet 13, skračujet 18, tukujet se 21*; 3. l. mn.: *pišut 2, sut 4, prijemljut 5, podvižet 6, bivajut 6, ukažut 7, nesut 14, pišut 18*). Ovjereno je i nekoliko primjera u kojima je zabilježena redukcija crkvenoslavenskoga dočetka *-t* u prezentu, dakle sukladnih hrvatskoj normi, uz napomenu da su oni dio opisnoga imperativa, inače vrlo frekventnoga u npr. hrvatskim srednjovjekovnim pravnim tekstovima (usp. Kuzmić, 2009: 431), te da realizacija nije dosljedna, npr.: *nima rediti 7, ima imeti 8, ima biti 10, ima nositi 11, Nima nositi 11*, ali i: *nimat se rediti 7, ne imat biti 10, ne imat nositi 11, Imat počen biti 11*. Dobro se to vidi i u sljedećemu primjeru:

³³ Usp. Stanković Avramović, 2002: 162.

Ima redovnik počtenu odeju nositi: ježe jest: *ne imat nositi* rizanih: ni šarih... i da *budut* po običaju zemje v koj *živet*... *Ima* ošće *nositi* pliš i kratke vlase... *Nima* brade *nositi*...11.

U tekstu je malo potvrda za ostale oblike u konjugaciji prezenta, no one ovjerene potvrđuju crkvenoslavenski nastavak *-u* u 1. l. jd. (*vzglagolu* 16; *ne budu* 16), *te -ši* u 2. l. jd.: *ispraviši* 21, *postaviši* 21), uz napomenu da su te potvrde iz biblijskih citata, npr.:

Ako vzglagolu jeziki človehskimi i anjelskimi: ljubve že ne budu imel: stvoren jesam jakože mido zvoneći ili kumbal zvěcaje 16 (1 Kor 13,1),

Sěje stvari radi: govorit ostavih te v Kandiji da ispraviši jaže ostajut: i postaviši pope po gradeh: jakože az odredih tebi i pročaja 21 (Tit 1,5-9).

Uz spomenute nastavke, u *Knjižicama od žitija* potvrđeni su i nastavci *-m* u 1. l. jd. *te -š* u 2. l. jd. (v. Tutschke, 1983: 273), u *Misalu hruackom* također *-m* u 1. l. jd., ali ne i *-š* u 2. l. jd. (v. Ceković – Sanković – Žagar, 2010: 140-141; Holjevac – Crnić, 2010: 160), dok u *Knjižicama krsta* nije ovjereno *-m* u 1. l. jd., ali jest, no rjeđe, *-š* u 2. l. jd. (v. Nazor 1984: 18).

U 1. l. mn. u knjižici je *Od bitija redovničkoga* hrvatski nastavak *-mo* (*očemo* 2, *imamo* 17, *ukažemo* 20), kako je i u *Knjižicama krsta* (v. Nazor, 1984: 18), *Knjižicama od žitija* (v. Tutschke, 1983: 274) i u *Misalu hruackom* (v. Ceković – Sanković – Žagar, 2010: 140; Holjevac – Crnić 2010: 161).

Spomenimo samo da su u knjižici *Od bitija redovničkoga*, premda se radi o relativno kratkome tekstu, zastupljeni i drugi oblici koji pružaju podatke važne za utvrđivanje književnojezičnih značajki ovoga teksta i Kožičićeve književnojezične koncepcije, njegova odnosa prema crkvenoslavenskoj tradiciji i hrvatskome jeziku, ali i prema latinskome izvorniku³⁴ pa je osobito važno tekst promotriti i na sintaktičkoj ravni, što ovom prigodom izostavljamo, te na leksičkoj, o čemu slijedi nekoliko zapažanja.

I u Kožičićevu djelu *Od bitija redovničkoga knjižice*, crkvenoj literaturi poučno-dekretska tipa, potvrđeni su brojni crkvenoslavenski leksemi, uobičajeni za hrvatsku glagoljašku pismenost (npr. *slovo* 'riječ' 2, *sasud* 3, *otvećati* 4, *zanje* 4, *rab* 5, *smučajet* 5, *iže* 5, *imiže* 6, *ninje* 8, *dojdeže* 8, *plt* 9, *ljubodejenja* 10, *sije* 11, *sice* 12, *jakože* 13, *ljubodejac* 13, *mazdu* 13, *strannoljubac* 13, *vzglagolu* 16, *sućeji* 17, *abije* 18, *juže* 19, *vest* 20, *az* 21, *država* 'vlast, moć' 21, *sveděteljstvovati* itd.), i to i u biblijskim citatima (npr. *Hodej v pute neporočnĕjem: sa služšaše mnĕ* 13; *jakože az odredih tebi i pročaja* 21) i u samome tekstu pravila (npr. *da ne budet tuĕ rab: imat bo slobodan biti ta iže pričtati se imat nebeskomu voĕinstviju* 5). Kao i u drugim njegovim djelima, ovjereni su i primjeri koji potvrđuju hrvatski leksički fond, ponajprije čakavske provenijencije, sastavnim dijelom njegove književnojezične koncepcije (npr. *treti* 3, *sopet* 3, *zač* 'jer' 4, *potle* 4, *jednuč* 4, *tretom* 5, *ki* 8, *kako* 9, *govorit* 12, *hižu* 13, *plaću* 13, *ako* 16, *rič* 16, *kada* 17, *kako* 17, *ako* 20), a neki

³⁴ Osobito bi pozorno valjalo usporediti biblijske citate s latinskim izvornikom te s drugim Kožičićevim djelima, ponajprije *Misalom hruackim*.

moguće i odraz Kožičićeva govornoga podrijetla (*stumka* 17)³⁵. A. Nazor navodi i riječi iz knjižice za koje drugdje nije našla potvrda, npr. *prêredstvo*, *tomje*, *umunjkanije* (Nazor, 2009: 24), pa u vidu valja imati i mogućnost Kožičićevih tvorenica. Tekst također potvrđuje supostojanje crkvenoslavenskih i hrvatskih riječi za isto značenje, npr.: *zanje* 4: *zač* 4 'jer'; *slovo* 2 : *rič* 16 'riječ', *mazdu* 13 : *plaću* 13, *vzglagolu* 16 : *govorit* 16, *iže* 7 : *ki* 8, što potvrđuju i sljedeći primjeri, npr.:

1. *jest: zač se ne bi za nju marilo... 4 : 3. jest: zanje da čašćenije te pokori jest...4;*
*Prijemljiet milosrdije gostenija věčnu mazdu*13 : *Prijemljiet ošče i vrimenu plaću* 13;
da ne isplnit se va vas slovo Krstovo 2, slovom i delom 12, slovom i obrazom 20:
Vino jest bludna rič... 16.

Kao posebnu zanimljivost izdvajamo i sljedeće primjere:

Sveti že Jeronim govorit: jakože tusto črevo ili trbuh debelo čustvo rajajet... 10:
...obikuj malo vina stumka tvojego radi... 17 (1 Tim 5, 23).

S obzirom na mali broj potvrda većine navedenih riječi o načinu je i intenzitetu njihova supostojanja teško govoriti, no frekventnije zastupljene riječi i ustaljena struktura opisanih „protivščina” i „kriposti” omogućuju neke zaključke. U tekstu je, primjerice, vrlo frekventna uporaba crkvenoslavenskoga veznika *zanje* 'jer' u tumačenjima pojedinih „protivščina” i „kriposti” (npr. *zanje da nest dostojan prijati sasudi svečene on iže bil jest nikada sasud bluda* 3; *zanje da ne bi mogal potle na više redi postupiti* 4; 3. *jest: zanje da čašćenije te pokori jest jako ispovédanije...4*), dok je hrvatska, čakavska, inačica *zač* zabilježena samo jednom (1. *jest: zač se ne bi za nju marilo ako bi se ponavljala* 4). Također se u pozivanju na crkvene dekrete i naučitelje sustavno rabi crkvenoslavensko *jakože* (npr. *jakože udržit se v početki* 48. *razbora* 3, *jakože pišet se v prvom kapitoli* 54. *razbora* 5, *jakože govorit se v kapitoli si kvis* 57. *razbora* 7, *jakože pišet sveti Matej evanĵelist* 13, *jakože govorit sveti Paval... 13*). S druge strane, gotovo je sustavna uporaba leksema *govoriti* (npr. *da ne isplnit se va vas slovo Krstovo: ježe govorit* 2, *...govorit sveti Ambrozij v rečenom kapitoli una* 9, *Sveti že Jeronim govorit* 10, *Govorit Spasitelj naš... 14*, *Govorit Solomun v pritčah* 16) u odnosu na samo jednu potvrdu crkvenoslavenskoga *glagolati*, i to u biblijskome citatu (*Ako vzglagolu jeziki člověškimi i anĵelskimi... 16*).

Provedena analiza frekventnije zastupljenih riječi upućuje i na to da je u odabiru crkvenoslavenskoga ili hrvatskoga leksema Kožičić vodio računa i o vrsti teksta pa je tako, primjerice, uporaba u tekstu frekventnije staroslavenske zamjenice *iže* učestalija u biblijskim citatima ili parafrazama, npr.:

Iže godi služit Bogu v svêtovnaja dela da ne vložit se 12 (2 Tim 2, 3-7); *Iže godi naslajujet se simi: ne budet mudar* 16 (Izr 20,1); *Lakomija koren jest vsakogo zla: juže iže poželēše zabludiše od veri... 19 (1 Tim 6, 10-11),*

dok je hrvatska zamjenica *ki* učestalija u objašnjenjima, odnosno u neutralnu diskursu.

³⁵ Usp. Skok, 1973: 338.

Ki bi biskup pređe tih vrimen znaje redil sagrêšajet: na vele teže ki bi redi lažno shinil 8; A ki bi zapovedi sije prêstupil... 11; A kada i kako vpada v prokletstvo ki na redovnika posežet... 17.

To, međutim, nije sustavno, pa je staroslavenska zamjenica *iže* ovjerena i izvan biblijskih citata, u navođenju i tumačenju pravila, npr.:

...za uzrok da vi iže crkvenije časti udržite... 2, ...iže otel bi prijati sveti red 2, stranni zovet se: iže jest tuje biskupije 7.

Provedeno je supostojanje i variranje također jedna od oznaka Kožičićeve književnojezične koncepcije, a uzor je mogao naći i u glagoljaškoj tradiciji koja mu prethodi. Naime, variranja je toga tipa S. Damjanović utvrdio u glagoljaškim neliturgijskim tekstovima (usp. Damjanović, 2008a: 109), ali i u glagoljičnoj *Reguli svetoga Benedikta*, glagoljskome prijevodu pravilnika redovničkoga života iz 14. stoljeća. U tome je tekstu S. Damjanović uočio i širenje uporabe staroslavenske zamjenice *iže* na nebiblijski kontekst, premda je u samome tekstu brojčano zastupljenija hrvatska zamjenica (Damjanović, 2008d: 193, 205), kakvih potvrda, kako svjedoče i prethodno navedeni primjeri, nalazimo i u tekstu *Od bitija redovničkoga*.

Novija su istraživanja Kožičićeva djela potvrdila „kako je odnos između staroslavenskoga i starohrvatskoga u njegovim knjigama donekle uređen, razmjerno dosljedan i u tom smislu donekle standardiziran” (Ceković – Sanković – Žagar 2010: 137), što je potvrdila i analiza odabranih jezičnih elemenata u djelu *Od bitija redovničkoga knjižice*. Cjelovita će analiza toga teksta na svim jezičnim razinama omogućiti potpunije zaključke o jeziku te knjižice, posebno i o pitanju odnosa prema latinskome izvorniku te općenito o Kožičićevoj književnojezičnoj koncepciji, što je posao koji tek treba napraviti. Rezultati ove analize potvrđuju *Od bitija redovničkoga knjižice* kao još jedan rezultat Kožičićeve prethodno, očito temeljito postavljene i u drugim djelima već oblikovane književnojezične koncepcije koja, kao rezultat njegova promišljanja književnoga jezika, podrazumijeva i uređen suodnos crkvenoslavenskih i hrvatskih jezičnih značajki. Motivaciju je za takav pristup Kožičić mogao pronaći i u prethodnoj mu hrvatskoj glagoljskoj tradiciji, koju je zasigurno dobro poznao. O svemu će se još pouzdanije moći govoriti nakon što se provede cjelovita analiza teksta te knjižice, a svakako i nakon što tim znanstvenika sa zagrebačke kroatistike objavi kritičko izdanja *Misala hruackoga* – glavnoga djela Kožičićeva šestoknjižja. U njemu su kao glavnoj liturgijskoj knjizi i središnjemu djelu Kožičićeva glagoljskoga opusa zasigurno mnogi odgovori na pitanja o vrsti i dosezima Kožičićevih nastojanja na „popravljanju” jezika hrvatskih glagoljskih knjiga, odnosno o njegovoj jezičnoj reformi i koncepciji književnoga jezika.

Literatura

- Ceković, Blanka – Sanković, Ivana – Žagar, Mateo, „Jezik *Misala hruackoga* Šimuna Kožičića Benje: glagolski oblici”, *Slovo*, sv. 6, 2010., str. 133-166.
- Benvin, Antun, „Zamisao liturgijskog jezika u Šimuna Kožičića”, *Slovo*, sv. 34, 1984., str. 203-218.
- Damjanović, Stjepan, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1984.
- Damjanović, Stjepan, „Čakavsko-staroslavensko interferiranje u glagoljičnim tekstovima XV. stoljeća”, u: Stjepan Damjanović, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. (a), str. 52-128.
- Damjanović, Stjepan, „Hrvatskostaroslavenski”, u: Stjepan Damjanović, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. (b), str. 38-51.
- Damjanović, Stjepan, „Jezičnostilska raslojenost hrvatskoglagoljskih srednjovjekovnih tekstova”, u: Stjepan Damjanović, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. (c), str. 24-37.
- Damjanović, Stjepan, „Jezik glagoljične Regule svetoga Benedikta”, u: Stjepan Damjanović, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. (d), str. 181-205.
- Damjanović, Stjepan, „Refleksi jata u Korizmenjaku Kolunićeva zbornika”, u: Stjepan Damjanović, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. (e), str. 251-288.
- Damjanović, Stjepan, „Slogotvori r i l u Korizmenjaku Kolunićeva zbornika”, u: Stjepan Damjanović, *Jezik hrvatskih glagoljaša*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008. (f), str. 289-297.
- Damjanović, Stjepan, „Staroslavenski i starohrvatski u hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima”, u: Bratulić, Josip i dr., *Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga: srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 2009., str. 351-403.
- Damjanović, Stjepan, „Jezik hrvatskih glagoljičnih tekstova”, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 2. knjiga: 16. stoljeće*, Croatica, Zagreb, 2011., str. 275-321.
- Ekl, Vanda, *Kožičić: Odb bitić redovničkoga knjižice*, *Slovo*, sv. 21, 1971., 223-226.
- Hrvatski leksikon*, I. svezak A – K, Naklada Leksikon, Zagreb, 1996.
- Holjevac, Sanja – Crnić, Mirjana, „Prilog proučavanju jezika hrvatskih misala iz 16. i 17. stoljeća”, u: *Zbornik o Rafaelu Levakoviću*, Zagreb, 2010., str. 151-164.
- Hrvatski leksikon*, I. svezak A – K, Naklada Leksikon, Zagreb, 1996.
- Kuzmić, Boris, „Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika”, u: Bratulić, Josip i dr., *Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga: srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 2009., str. 405-455.
- Lukežić, Iva, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, ICR, Rijeka, 1990.

- Mihaljević, Milan, „Hrvatski crkvenoslavenski jezik”, u: Bratulić i dr., *Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga: srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 2009., str. 283-349.
- Milčetić, Ivan, „Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu”, uredio Vjekoslav Štefanić, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 2, 1955., str. 93-128.
- Nazor, Anica, „Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima”, Slovo, sv. 13, 1963., str. 68-86.
- Nazor, Anica, „Šimun Kožičić Benja i njegova glagoljska tiskara u Rijeci”, u: *Šimun Kožičić, Knjižice krsta, Rijeka, 1531. Transkripcija, komentar, rječnik*. Priredila Anica Nazor. Cankarjeva založba, Ljubljana – Zagreb, 1984.
- Nazor, Anica, „Kožičićeva glagoljska tiskara u Rijeci”, u: *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, Zagreb, 1991., str. 137-149.
- Nazor, Anica, „Šimun Kožičić Benja (oko 1460. do 1536.)”, u: *Šimun Kožičić, Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov, Rijeka, 1531. Knjiga 2. Latinička transkripcija glagoljskoga teksta (s predgovorom i uvodom)*. Priredila Anica Nazor, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka, 2007.
- Nazor, Anica, „Uvod”, „O transkripciji”, „Transkripcija”, „Rječnik”, u: *Šimun Kožičić, Od bitija redovničkoga knjižice, Rijeka, 1531. Knjiga 2*. Priredila Anica Nazor, Državni arhiv u Rijeci – Družba „Braća hrvatskoga zmaja” Stol riječko-bakarski, Rijeka, 2009.
- Stanković Abramović, Marija: *Šimun Kožičić Benja – hrvatski književnik*, Adamić, Rijeka, 2001.
- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća, JAZU, Zagreb, 1973.
- Šimun Kožičić, Psaltir, Kožičićeva tiskara, Rijeka 1530.*, Kršćanska sadašnjost, Bibliofilska izdanja, I. svezak, Zagreb, 1976.
- Šimun Kožičić, Knjižice krsta, Rijeka, 1531.* Faksimil + Transkripcija, komentar, rječnik. Priredila Anica Nazor. Cankarjeva založba, Ljubljana – Zagreb, 1984.
- Šimun Kožičić, Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov, Rijeka, 1531.*, Knjiga 1. Reprodukcijska primjerka knjige iz Sveučilišne knjižnice u Wroclavu. Knjiga 2. Latinička transkripcija glagoljskoga teksta (s predgovorom i uvodom). Priredila Anica Nazor. Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka, 2007.
- Šimun Kožičić, Od bitija redovničkoga knjižice, Rijeka, 1531.* Knjiga 1. Faksimil. Uredila Anica Nazor. Knjiga 2., Latinična transkripcija glagoljskoga teksta (s uvodom, rječnikom i literaturom). Priredila Anica Nazor, Državni arhiv u Rijeci – Družba „Braća hrvatskoga zmaja” Stol riječko-bakarski, Rijeka, 2009.
- Tomašić, Tanja, „Jezikoslovni stavovi i jezična praksa Šimuna Kožičića Benje”, u: *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova I.*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001. (a), str. 275-282.

- Tomašić, Tanja, *Jezik Šimuna Kožičića Benje prema njegovim jezikoslovnim koncepcijama u djelu „Knjižice od žitiê rimskih arhierêov i cesarov”* (magistarski rad), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001. (b).
- Tutschke, Günther, *Die glagolitische Druckerei von Rijeka und ihr historiographisches Werk Knjižice od žitiê rimskih arhierêov i cesarov*, Verlag Otto Sagner, München, 1983.
- Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, JAZU, Zagreb, 1991.
- Žagar, Mateo, *Prinos Šimuna Kožičića Benje uređenju jezika hrvatskoglagoljske neliturgijske književnosti (na fonološkom i grafesmom sustavu Knjižica od žitiê rimskih arhierêov)*, *Croatica*, 37/38/39, 1993., str. 478-482.
- Žagar, Mateo, „Plurilingvizam u djelu Šimuna kožičića Benje”, *Kolo*, 4, 2000., str. 41-51.

SUMMARY

Sanja Holjevac

CONTRIBUTION TO THE LANGUAGE ANALYSIS OF KOŽIČIĆ'S GLAGOLITIC BOOKS: OD BITIJA REDOVNIČKOGA KNJIŽICE

The last known printed work of Šimun Kožičić Benja's printing house in Rijeka is „Od bitija redovničkoga knjižice”. At the end of the booklet there is a colophon with the date of its completion: „dan 27. maja miseca: leto od Krstova rojstva 1531.”. A facsimile reprint of the only preserved specimen (which is the last of the six known Glagolitic publications of Kožičić's printing house) was published in Rijeka in 2009. This publication has finally *returned* this valuable booklet *in situ* and made it available to the wider scientific and cultural community. This is also due to the fact that this facsimile edition contains the transcript of the Glagolitic text with an introduction and a glossary, written by the academician Anica Nazor, an eminent researcher and promoter of Kožičić's Glagolitic work. In the introduction, which precedes the Latin transcription of the Glagolitic text, Anica Nazor writes about the language of this booklet saying it is „strongly imbued by Church-Slavonic elements”. The linguistic features of „Od bitija redovničkoga knjižice” are the central part of this paper, and the emphasis is on the selected phonological, morphological and lexical features. These linguistic features are observed in the context of other Kožičić's publications and the former knowledge of his literary and linguistic concept, especially in regard to his treatment of Church-Slavonic and Croatian linguistic norm. The results of the conducted analysis confirm that „Od bitija redovničkoga knjižice” is another outcome of Kožičić's thoroughly established literary and linguistic concept that includes explicit correlation of Church-Slavonic and Old-Croatian linguistic features.

Key words: *Šimun Kožičić Benja; Od bitija redovničkoga knjižice; Croatian Church-Slavonic language; Croatian language*